

A SZABAD- KÖMŰVESSÉG- VITA UTÓIRATA

M Á T H É Á R O N

Vajon miért jelent meg a Kós Károly szerkesztette *Kalotaszeg* című képes hetilapban 1912. március 10-én egy ismertető egy röpiratról, amelyből a következőket idézték: „azok a titkos vagy álcégér alatt működő társaságok és intézmények, amelyeket pátensüket erkölcsainkra, művészi és tudományos kultúránkra máris rásütötték, sikerüket csakis szervezetüknek [értsd: szervezettségüknek] köszönhetik”?¹ Vajon miért írta Shvoy Kálmán titkos naplójában 1921. április 24-én az Etelközi Szövetségről, a Horthy-korszak legfontosabb titkos társaságáról a következőket: „lassanként bizonyos szertartások lettek bevezetve, a szabadkőművesekhez hasonlóan, hiszen tulajdonképpen ez nem is volt más, csak egy ellen fehér-szabadkőművesség”?² Vajon hogy lehet az, hogy az I. világháború előtt megfogalmazott gondolatok az 1919–20-as újrakezdés után a hivatalos politika részévé váltak? Vajon bűnbakot kerestek a „szegedi gondolat” hívei a vereség és a trianoni sokk után? Ennyire rossz volt a percepciós képességük? Ennyire korlátolt társaság alakította a Horthy-korszak ideológiáját, hogy a szabadkőműves-összeesküvésen és a politikai antiszemitizmuson túl egyébre nem telt nekik? Végül, akik ma a szabadkőművesség egykori szerepével foglalkoznak, azoknál tényleg a „két világháború közötti gondolkozási sémák” témák térnek vissza – ezzel mintegy a „horthyzmus” bűnébe esve?³

ELLEPLEZETT POLITIKAI BEFOLYÁS

Jelen esetben az előbbi kérdést vizsgálom. Ennek jelentőségét mutatják már az 1910-es években lezajlott szabadkőművesség-viták a dualizmus kori képviselőházban. 1910. november 22-én Polónyi Géza függetlenségpárti képviselő, volt igazságügy-miniszter hozakodott elő a kérdéssel, majd 1911-ben Huszár Károly, későbbi miniszterelnök tette szóvá a szabadkőművesek ügyét. Márpedig Polónyi és Huszár közül egyikük sem volt műveletlen, és fehérterroristák sem lettek. Huszár az említett parlamenti ülésen többek között az alábbiakat mondta:

„a szabadkőművesség ebben az országban nem egyéb, mint egy politikai testület, egy a parlamentben külön még nem organizált pártszervezet, de egy kint a társadalomban titkosan működő államveszélyes párt. [...] abban rejt az államra nézve a szabadkőművesség veszedelmet, hogy a protekcionizmus segítségével befolyást szerez a közigazgatásra, az igazságszolgáltatásra, a parlamentre. [...] az urak titkosan, a közvélemény által nem ellenőrizhető

1 TRANSILVANUS: Új Magyarország [Szemere György röpirata] *Kalotaszeg*, 1912. márc. 10. 3.

2 *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945.* szerk. PERNEKI Mihály, Kossuth, Bp. 1983. 73.

3 ABLONCZY Balázs: *Trianon-legendák.* Jaffa, Bp. 2015. 49.

módon nyúlnak bele az állami, a társadalmi és a gazdasági életbe, ez ellen a jogegyenlőség nevében mindenkinek tiltakoznia kell. [...] Napról napra olvassuk, hogy katolikus tanárokat, csak azért, mert katolikusok, vesszőfutás alá vesznek, ostorhegyre vesznek és lépésről lépésre szisztematikusan szervezve támadnak, csak azért, mert katolikus, hitbuzgalmi társaságoknak tagjai. [...] Arra kérném különösen a belügyminiszter urat, szíveskedjék módot és alkalmat találni annak kikutatására, honnan származnak mindazok a rezolúciók és határozatok, amelyek már hétről hétre, hónapról hónapra városi képviselő-testületekbe, vármegyeházákra érkeznek, amelyek sértik a katolikus egyházi vagyon jogbiztosságát, amelyek sértik a katolikus állampolgárok gyülekezési szabadságát, mert legutóbb is megtörtént, hogy a szabadkőműves páholyok részéről akció indított, hogy tiltassák meg katolikus gyermekeknek és felnőtteknek, hogy Mária-kongregációkban szervezkedjenek.”⁴

Huszár Károly szavait számtalan dokumentum támasztja alá, amelyeket a szabadkőművesség 1920-as betiltása után foglalt le a hatóság. Ezek egy részéből Raffay Ernő több könyvet is írt, amelyek vita tárgyát képezik, képezték. Hogy miért képezik vita tárgyát – szerkesztetlenségük miatt vagy más okból – az nem tartozik jelen tanulmány tárgyához. Az mindenesetre érdekes kérdés, hogy az oldalszám tekintetében százazres nagyságrendű szabadkőműves dokumentumoknak ez a része miért maradt publikálás szempontjából évtizedekig tematizálatlanul?

Megjegyzem, nem csak a Raffay által publikált iratok támasztják alá Huszár Károly szavainak igazságát – pontosabban szólva, mint később látni fogjuk, részigazságát. Hanem alátámasztja maga Ady Endre is, aki a nemzeti vátesz szerepe mellett a szabadkőművesség radikális ágának szócsöveként is működött. A *Nagyvárad* 1902. február 2-i számában jelent meg *A hétről* című tárcája, melyben az ottani László király páholy új páholyháza avatási ünnepének aprópóján írta a következőket: „A nagyvárad László király páholy hajlékverő, szép nagy ünnepet ült. Ez a kivételes szép ünnep magyarázza meg, hogy a nyilvánosság előtt szólunk ezúttal a szabadkőműves páholyról, mely szent, nagy hivatását zajtalanul, csöndben végzi máskülönben. Mikor csupa vigasztalan sötétség körülötünk a világ, már csak a vigasztalás kötelessége is megkívánja rámutatni egy olyan fölemelő, hitet adó jelenségre, hogy Nagyváradon, ahol semmivel sem kisebb a sötétség veszedelme, mint bárhol e hazában, pompás, új, templomszerű csarnok áll, mely hajléka a humanizmusnak, irgalmasságnak és világosság hintésének.”⁵ Nem is azok a meghökkentő, sőt pökhendi kijelentések okoznak fejtörést, miszerint „vigasztalan sötétség” lett volna a világ, s a „sötétség veszedelme” nagy volt Magyarországon a századforduló idején, hanem az, hogy azt olvashatjuk: a szabadkőműves páholy „hivatását zajtalanul, csöndben végzi”. Vagyis titokban. Persze, egy titkos társaság hogyan is végezhetné munkáját – azonban a „világosság hintése” konkrétan ebben az esetben fedett politikai munkát, elleplezett politikai befolyásolást jelentett.

Izgalmas kérdésként merül fel ismét: a szabadkőművesség politikai szerepének vizsgálata a második évezred második évtizedében, sőt harmadik évtizedének elején, újszerű elbeszélésmódot jelent-e? Olyan új elbeszélésmódot, amely Romsics Ignác megfogalmazásában „meseszerű és felelősségáthárító magyarázat”.⁶ Nehéz ezt értelmezni, hiszen maga Romsics is kifejezetten ideológiai-politikai kategóriaként használja a „szabadkőműves” jelzőt a Franco tábornokról írott portréjában: „A társadalmon belül [...] külön kasztot képviselő tisztak a 19. század első felében politikailag és ideológiailag megosztottak voltak. Royalisták és republikánusok éppúgy akadtak köztük, mint konzervatívok

**fedett politikai
befolyásolást
jelentett** »»

4 *Képviselőházi napló*. 1910. VI. köt. [1911. március 9. – április 8. 133. országos ülés 1911. április 1-jén szombat.] 2–4.

5 Idézi: KUPÁN Árpád: Ady Endre és a szabadkőművesség. Ady kapcsolatai a nagyvárad szabadkőművesekkel. *Várad*, 2003/3.

6 ROMSICS Ignác: 1920. június 4. *Népszava*, 2020. június 6.

a magyarországi szabadkőművesség radikális ága

és liberálisok, nacionalisták és kozmopoliták, hithű katolikusok és szabadkőművesek.⁷ Meseszerű lenne arra gondolni, hogy a szabadkőművesség egy jól körülhatárolható ideológiával rendelkező, politikai célokat is kitűző csoport lett volna?

Az újszerűség annyiban rögtön el is vethető, hogy a szabadkőművesség egyik hazai kutatója, L. Nagy Zsuzsa már 1977-ben, akkor kiadott, tisztességes lábjegyzet-apparátussal ellátott könyvecskéjében a következőt írta: „Neuschloss Lajos helyettes nagymester már 1899-ben így figyelmeztetett: »vagy belemarokolunk az emberiség nagy kérdéseinek megoldásába, és minden testvér egytől egyig nekifekszik a nagy munkának, vagy megszűnünk létezni.« A Martinovics-páholy, amely 1908-ban alakult, ezt a felismerést továbbfejlesztve vallotta Jászi megfogalmazásában, hogy a szabadkőműves »többé nem pusztán filantrop és filozofikus törekvések kontemplatív híve, hanem egyúttal bátor és harcos katonája az emberi haladás ügyének.«⁸

Azt láthatjuk tehát, hogy a magyarországi szabadkőművesség radikális ága igenis foglalkozott politikai tevékenységgel, és ebből kifolyólag lehetett szerepe az 1918. őszi eseményekben. Ezt egyébként már csak logikailag sem lehet kizárni: egy olyan társaság, amelyhez a korszakban a társadalmi-gazdasági elitnek számító csoportokhoz tartozók közül több ezren csatlakoztak, nehe-

zen lenne azzal vádolható, hogy nem formálta az eseményeket, legalábbis *közvetve*.⁹ Igaz, itt a kőműves páholyok radikálisainak esetében jóval kisebb létszámról van szó, mégis, utóbbiak közvélemény-formáló ereje és aktivitása, sőt egyenesen forradalmi készsége jóval túlmutatott a radikális tagság országos viszonylatban valóban csekély számán. Egy kortárs ezt a hatalomátvételi törekvést így festette le: „A sajtó nagy része aktívan részt vett az események előidőzésében, de az is bizonyos, hogy teljes egészében és

energikusan igyekezett mindenkiben szuggerálni, hogy ez vértelen forradalom [...] Károlyit tőlük jórészt az eszes, intellektuális, a nemzetet nem ismerő és azzal együtt nem érző szabadkőműves radikális elemek tolják mindinkább balra. Hockon kívül Jászi, Kéri, Kunfi és hasonlók, azok, kiknek Károlyi Mihály is túlságosan jobboldali és magyar.”¹⁰

Vagyis nem csak arról van szó, hogy „a” szabadkőművesek ellenségesek lettek volna a Monarchiával szemben.¹¹ Nem az a kérdés, hogy „integer Magyarországban” gondolkodtak-e a szabadkőművesek. Azért nem ez a kérdés, mert itt csak egy jól körülhatárolható részükről van szó, és mert ez a csoportjuk úgy tűnik, hogy alapvetően nem országban, hanem hatalomban gondolkodott, méghozzá egy ideológiai megalapozottságú hatalomátvételen. Ha ennek az adott helyzetben az ország önvédelmi képessége volt az ára, akkor készek voltak azt megfizetni. És ha még korábban ennek útjában a tradicionális alapokon álló magyar társadalmat látták, akkor készek voltak azt támadni, bomlasztani. Vajon nem járultak-e hozzá ahhoz a jelenséghez, amelyet Ablonczy Balázs a következőképpen jellemezett az 1918. decemberi 1-jei gyulafehérvári események kapcsán: „A román nagygyűlés előestéjén egymással szemben álló és perlekedő középosztálybeliek valójában két egymásnak feszülő, jórészt értelmiségiek által megalkotott nemzetépítő programot képviseltek – még akkor is, ha nem tudtak erről. A román dinamikus volt, követelőző, vélt vagy valós sérelmei fűtötték, míg a magyar stagnáló volt és bizonytalan; a századelő óta egy sor belső ellentét feszítette, amelyek megbontották a »haza és haladás« évtizedek óta elválaszthatatlannak hitt párosát.”¹² Minden, ami a magyar nemzetépítő program stagnálásához és bizonytalanságához hozzájárult, az Trianont készítette elő, mert ez a meggyökerező bizonytalanság, megspékelve a háborús kimerültséggel,

7 ROMSICS Ignác: *Honmentők/honvesztők*. Helikon, Bp. 2021. 228.

8 Neuschloss és Jászi idézi: L. NAGY Zsuzsa: *Szabadkőművesség a XX. században*. Kossuth, Bp. 1977. 26–27.

9 A létszámok tekintetében többféle számot is olvashatunk. Ablonczy Balázs már idézett, *Trianon-legendák* könyvében, a 110. oldalon 13 ezer páholytagról ír, igaz, nem derül ki, hogy ez az egész Monarchiára vagy csak Magyarországra vonatkozik-e. Rigó Róbert *A kecskeméti református egyházközség az első világháborút követően (1918–1920)* című kéziratában, a 19. oldalon 7500 főről ír.

10 KOZMA Miklós: *Az összeomlás 1918–1919-ben*. Kárpátia Stúdió, Köröstarján–Kápolnásnyék, 2019. 57.

11 ABLONCZY: *Trianon-legendák*. I.m. 50.

12 ABLONCZY Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921*. Jaffa, Bp. 2020. 63.

a magyar társadalom lebénításához és az 1918 végén, 1919 elején bekövetkezett tragikomikus káoszhoz vezetett. Ehhez a stagnáláshoz és bizonytalansághoz járulhattak hozzá többek között a radikális szabadkőművesek eszméi is, a Galilei Kör szélsőséges ifjúsága, továbbá Ady Endre tirádái a „vigasztalan sötétségről” (amelybe a szabadkőművesek radikálisai hozzák a fényt) és a „geszti bolondról”.

Háttértársaság – A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1896-ban felavatott Podmaniczky utca 45. szám (VI. kerület) alatti székházának oromzata
(Országos Széchényi Könyvtár, Digitális Képtár)

SZABADKŐMŰVESSÉG ÉS KULTÚRHARC

Ennél a pontnál vessünk fel egy felettébb történetetlen gondolat kísérletet, a manapság divatos „kontrafaktuális történetírást”, mégpedig a fentebb írott „ideológiai alapon állókról”. Vajon ha kétszáz év múlva egy másik civilizációhoz tartozó diák *European studies* fog folytatni, nem fognak-e tankönyvben szerepelni a következők: „1789 után az addig értelmiségi mozgalomként terjedő új kultusz képviselői hirtelen hatalomra kerültek a kontinens legnagyobb országában. Az új kultusz a tudomány nevében lépett fel, de inkább egyfajta misztériumvallásként működött. Végző célja a kereszténység felváltása lett volna, azonban a kezdeti véres évek után a 19. században úgy tűnt, hogy szimbiotikusan létezhetnek. Ez különösen is az akkor angol nyelvet beszélő birodalmakban volt így, ennek irodalmi lenyomata legjobban Rudyard Kipling *Kim* című regényében figyelhető meg. 1870 után azonban, ismételten Franciaországban, az új titkos kultusz hívei kerültek

meghatározó pozícióba, s többé-kevésbé nyílt harcot hirdettek a kereszténység ellen. Tevékenységük máshol is követőkre talált.”

Idehaza nem igazán ismert az a „kulturharc”, amelyet a szabadkőművesség radikális ágával összenövő „republikánus” politikai irányzat vívott Franciaországban 1870 után a katolikus egyház és ezen keresztül úgy általában a kereszténység mint vallás és ideológia ellen, a *laicité* örve alatt. „A francia Harmadik Köztársaság pártosodási logikájában, politikai kultúrájában a szabadkőművesség fontos szerepet töltött be: elsősorban a laikus, tehetős vidéki polgárság pártjában, az 1930-as évekig döntő befolyással rendelkező radikálisoknál” – olvassuk egy helyütt.¹³ Ennél azonban többről volt szó! A laikus, vagy ha úgy tetszik, szekularizált állam létrehozását célzó radikálisok az 1880-as években végrehajtott előkészítő lépések után Emil Combes 1902-ben megkezdett miniszterelnöksége alatt értek el komoly áttörést. Combes kormánya szinte kizárólag szabadkőművesekből állt. A törvény végrehajtása során legalább 10 ezer (!) egyházi iskolát zártak be, óriási vagyont államosítottak (amelynek jelentős része kézen-közön eltűnt), apácák, szerzetesek és papok ezrei emigráltak az „antiklerikális” (valójában katolikusellenes) kampány hatására. Az állam és egyház „szétválasztásáról” szóló törvény 1905-ben még tekinthető a régi gallikán és napóleoni hagyományok folytatásaként, a római katolikus egyház francia államnak való alávetése érdekében, bár ezúttal totális módszerekről volt szó. Azt azonban, hogy nem csak ez állt a háttérben, az 1904-ben kitört „kartotékok botránya” igazolja. Combes ugyanis Louis André hadügyminiszter bevonásával egy olyan általános nyilvántartó rendszert állított össze az állami hivatalnokokról és különösen a katonatisztekről, amelyben aszerint értékelték az illetőt, hogy vallásos-e vagy nem. A jelentések

ideológiai háború folyt az ország átváltoztatásáért

alapján a „Korinthusiak” elnevezésű csoportba az ateista vagy agnosztikus nézeteket valló tisztviselők és tisztek kerültek, míg a „Karthágóiak” nevű csoportba a római katolikusok. Az utóbbiakat a tervek szerint akadályozták az előmenetelben, az előbbieket részére viszont megkönnyítették. A jelentések között nemcsak olyanok voltak, amelyek a nyilvánosan gyűjthető adatokból származtak (például hogy az adott tisztviselő lánya a jezsuita iskolába jár), hanem olyanok is, amelyek komolyabb megfigyelést valószínűsítettek („otthonában kereszt van”, „házassága alkalmából táviratilag pápai áldást kapott”). A jelentéseket a nyilvántartás összeállításához a szabadkőműves páholyokon keresztül gyűjtötték be, Narcisse-Amédée Vadecard, a Grande Orient de France nagypáholy főtitkárán keresztül. Vadecard segédtitkára, Jean-Baptiste Bidegain azonban részben pénzért, részben pedig azért, mert az adatgyűjtés meggyőződésével ellenkezett, a francia jobboldal nacionalistáihoz juttatott el bizonyítékokat a megbélyegző kartotékrendszeréről, s az így kipattanó botrány nemcsak Andrés tábornokot sodorta el, hanem Combes miniszterelnöki székébe is került. Bidegain hamarosan hátat fordított a szabadkőművességnek, és elkötelezett szabadkőművesség-ellenes közéleti figurává vált, kiérdemelve a „szabadkőművesség Júdása” elnevezést a „testvérek” részéről. Az ügynek egyébként voltak előzményei: a nagybetűs Köztársaságot a monarchista katonatisztektől féltő szabadkőművesek már az 1870-es években elkezdték az adatgyűjtést a hadseregről (Léon Gambetta adatbázisa), amelynek alapján elbocsátások is történtek. Később René Waldeck-Rousseau miniszterelnök, Combes elődje is próbálkozott hasonló rendszerrel.¹⁴

Vagyis ideológiai háború folyt egy alapvetően keresztény ország átváltoztatásáért: ez egyébként már Jules Ferry 1881–82-es oktatási törvényeiből is kitetszett, amelyek nem is annyira az oktatás, mint inkább a laikus nevelés céljával születtek meg. A kutató megállapítása szerint „a háborút a köztársaság és a klerikalizmus erői között a Harmadik Köztársaság korai időszakában egy történész így jellemezte: »a politikai küzdelem lényegi eleme.«”¹⁵

13 ABLONCZY: *Trianon-legendák*. I.m. 112.

14 A fenti információk nem okkult vagy apokrif, pszeudotörténeti forrásokból származnak, még a francia nyelvű Wikipedia is részletes leírással szolgál az eseményekről, gazdag jegyzetapparátussal támogatva.

15 Jolyon HOWORTH: The French Socialists and Anti-Clericalism. The Position of Eduard Vaillant and the Parti Socialista Revolutionnaire. *International Review of Social History*, 1977/2. 165.

Vajon Magyarország a dualizmus korszakában tekinthető-e „keresztény országnak”? Attól, hogy Tisza István egyes tételes vallási kérdésekben az egyetemes egyháztól eltérő álláspontot képviselt, vagy éppen Andrássy Gyula vallásilag közömbös volt, a Magyar Királyság lakosainak többsége még határozottan keresztény vallású volt. Sőt: a magyarországi társadalom alapvetően keresztény társadalom volt. A keresztény erkölcsiség – vagyis a „jó” és a „rossz” keresztény felfogása – adott értelmezési keretet a mindennapoknak, a keresztény világmagyarázat adott választ a „miért élünk” kérdésre, és a kereszténység ünnepi alkalmi és rítusai szabályozták a 18 millió lakosból legalább 17 millió életét, a vasárnapi istentiszteletektől a karácsonyig és a kereszteléstől a temetésekig bezárólag. Tehát Hatos Pál állításával szemben Magyarország jól megfoghatóan *keresztény ország* volt.¹⁶

Hogy a magyar állam „szabadelvű” volt és nem „keresztény”, az egy másik kérdés, de tekintve a kereszténység beágyazottságát (iskolahálózat, szociális intézmények, földbirtok, Felsőház), még a magyar állam karaktere esetében sem adható egyértelműen tagadó válasz.¹⁷ Éppen a szabadkőművesek által indított „antiklerikális harc” hívta elő azt a mozgalmat, amelynek eszmeiségéből később a keresztény kurzus kinőtt. Idehaza ezt a harcot többek között, de a leginkább látható módon a Galilei Kör akciói jelentették. A radikális szabadkőművesség részéről az „ifjúsági tagozat” létrehozásának gondolata már 1906-ban felmerült, amikor a Galilei Kör megalakult 1909-ben, siettek is keblükre ölelni a kezdeményezést.¹⁸ A dolgok gyökere azonban néhány évvel korábbra nyúlik vissza. Az új évszázad beköszöntét mutatta, hogy 1900-ban a budapesti tudományegyetem frissen felavatott épületében az ott lévő 14 darab címerről letörték a keresztet. Erre válaszul a diákok többsége kérvényezte, hogy az egyetem minden helyiségében legyen kifüggesztve a kereszt. Ezt Wlassics Gyula kultuszminiszter elutasította. Ezt a *Hazánk* című katolikus irányultságú lap a következőképpen kommentálta: „A magyar szent koronán a kereszt állami szimbólum [...] És mégis azt tapasztaljuk, hogy a kereszt állami érvényesülésének megóvását gyakran maga az állam sem tekinti nemzeti feladatának. Valányszor egy katolikus felekezeti iskolát átvesz az állam, elég egy-két nemkatolikus vallású tanuló arra, hogy a keresztet az állami iskolából eltávolítsák. Természetesen az ilyen eljárás azt a felfogást terjeszti, hogy a kereszt nem minden vallás fölött tündöklő ereklyéje a magyar nemzetnek, a magyar királyságnak.”¹⁹ Ezt követően megindultak és állandóvá váltak a konzervatív és a progresszív hallgatók összeütközései.²⁰ A *Hazánk* cikke jól mutatja azt a kettősséget, amelyre a magyar állam és az állami életet meghatározó politikai elit nem tudott – vagy nem akart – választ adni.

VILÁGSZOLIDARITÁS

Mint említettük, a szabadkőművességet 1920-ban betiltották. Pontosabban szólva, úgy tiltották be, hogy valójában a páholyok tovább működtek. 1938-ban a belügyminisztériumban átfogó jelentés készült a hazai szabadkőművesekről; ebből érdemes néhány sort idézni.

„A magyarországi szabadkőműves mozgalomban egykor nagy szerepet játszó egyén szerint nemcsak hazánkban, hanem az egész világon hanyatlott a mozgalom. Időnként egyes országokban egy-egy városban divatba jön, de rövidesen ismét erőtlen lesz. Régi hatalmát nem nyerheti többé vissza. A szabadkőművességnek (az informátor szerint) addig volt jelentősége, míg az egyetlen olyan polgári szervezet volt, mely nemzetközi kapcsolattal

16 Hatos Pál: Szabadkőművesek és az őszirózsás forradalom. *Rubicon*, 2020/10. 70.

17 Külön izgalmas ebből a szempontból feleleveníteni a bő száz évvel későbbi brit miniszterelnök, David Cameron állítását arról, hogy az Egyesült Királyság „keresztény ország”.

18 A Galilei Körről tömör, visszafogottan pártos, mértéktartó összefoglalót közöl: CSUNDERLIK Péter: A Galilei Kör és a szabadkőművesek. *Rubicon*, 2020/10.

19 *Hazánk*, 1900. június 1. 1.

20 A XX. század eleji egyetemi polarizálódásról lásd: UJVÁRY Gábor: Progresszivitás és konzervativizmus a magyar felsőoktatásban. *Rubicon*, 2020/10. 77–82.

Szabadkőműves amerikai elnökök:
William Howard Taft (1911),
Theodore Roosevelt (1912),
Warren G. Harding (1922)
(*Library of Congress*)

rendelkezett. Ma azonban a szabadkőművesség helyét különböző más nemzetközi polgári szervezetek foglalták el, a Páneurópai Unió, az Emberi Jogokat Védő Liga stb., amelyeknek programja körülbelül egyezik a szabadkőműves gondolatokkal, utóbbinak misztikus formalitásai nélkül, amelyek annyi ellenséget szereztek a páholyoknak. Ahol a szabadkőművesség időnként erőre kap, mint például jelenleg Szlovákiában, ott is csak helyi érdekek szolgálatában álló emberek és klikkek alkalmi gyülekezetiül szolgál, de a régi politikaszabályozó hatása tehát nincs már.”²¹

A feljegyzés készítője azonban rögtön hozzátette: „Ezt a nyilatkozatot nem lehet általános érvényű igazságnak elfogadni.” Azt is leszögezték, hogy a szolidaritás továbbra is létezik: „Speciális feladatköre ennek a társaságnak, hogy a nagyvállalatoknál megüresedő állások betöltésénél szabadkőműveseket, illetőleg hozzátartozóikat támogassák.”²²

Vajon így volt-e? Egy pillanatig a jelenre fordítva figyelmünket, egy dokumentumfilmre szeretném felhívni a figyelmet, címe: *Nincsenek titkok. Beszélgetés egy szabadkőművessel.*²³ A főszereplő Horváth Iván, a Magyarországi Nagyoriens Szabadkőműves Nagypáholy tagja és egykori vezetője, a *Szabad Nép*-főszerkesztő Horváth Márton fia, elismert irodalomtudós. A filmből érdemes hosszabban idézni nyilatkozatait, először is a kapcsolati tőke – vagyis a hálózat – fontosságáról: „Bizonyos fajta embereket szeretnék megszerezni. Nyíltan megmondom, az elitet. Az számít elitnek a maga helyén, akire hallgatnak a környezetében. [...] Ez óriási kapcsolati tőke.” A szabadkőművesség céljáról ezt mondja: „A szabadkőműveseket összeesküvéssel vádolják, és ez a vád jogos. [...] Kialakult az a meggyőződés az emberekben, hogy segíteni kell a társadalmat, tehát nem kell a demokráciát magára hagyni, hanem segíteni kell az embereket. Esetleg magyarázni nekik, meggyőzni őket a szabadság, egyenlőség és testvériség érdekében. Ez valami értelme a dolgoknak. Hogy legyen a társadalomban egy olyan erő, ami nem önzésből, hanem féltésből kicsit vigyáz a világra vagy az emberekre.” A misztériumvallásról vagy titkos kultuszjellegéről így nyilatkozik: „Kinyitjuk a Bibliát János 1:1-nél, rátesszük a körzöt, rátesszük a méretben hozzá hasonló derékszöget, és akkor nekünk jó. Minálunk, a francia rítusban az emberi jogok deklarációja van lerakva, nem a Biblia, de afölött ugyanúgy ott van a derékszög meg a körzö. Ráadásul ez a János 1:1 – »Kezdetben vala az ige és az Istennél vala, és az ige Isten vala« – ez ráadásul egy jó univerzálisan megfogalmazott vallás, amit még világképletnek is lehet értelmezni. Így nézik a szabadkőművesek ezt az oltárra helyezett jelképet. A másik [jelkép] szabadkőműves. És a harmadik pedig úgy néz ki, hogy az ész, a tudomány és a geometria legyőzi a vallást. Az van fölül, a Biblia meg csak alul van.” A társadalom befolyásolásának módszeréről pedig ezt nyilatkozza: „A témákat központilag adják ki. Hogy abban az évben miről kell beszélgetni. És ez a szabadkőművesség erejének a titka. *Mert hogyha az elitbe tartozó emberek egy évig valamilyen aktuális kérdésről beszélgetnek, az megváltoztatja a társadalmat*” [kiemelés tőlem – a Szerző]. Végül hozzátette,

21 *A szabadkőműves dosszié. A Magyar Királyi Belügyminisztérium szabadkőművesek megfigyeléséről szóló jelentése, 1938.* szerk. KÁNTÁS Balázs – SZABÓ Piroska, Nagy Lajos Kiadó, Bp. 2019. 21.

22 Uo. 36.

23 „*Nincsenek titkok*”. *Beszélgetés egy szabadkőművessel.* Petrovics Vica vizsgafilmje. <https://www.youtube.com/watch?v=VsfDSnL8ArM&ab_channel=PetrovicsVica>

hogya a szabadkőművességet „az ember közügy[ek]ben rendkívül könnyen tudja mobilizálni. Tehát rettentően nehéz helyzetbe kerülhet valaki, aki a szabad gondolkozással szembe akar menni. Igen, itt van egy világszolidaritás.”

A filmet megnézve és az elhangzottakat értelmezve, az ember azon töpreng, hogy mi történik: egy excentrikus személyiség már-már Hány János-i lódítása, az „úgysem hiszik el, miért ne mondanám” cinizmusa, esetleg a kettő dinamikus keveréke? A főszereplő Horváth Iván más alkalommal is szerepelt a sajtóban hasonló állításokat téve,²⁴ sőt nem kizárólag ő beszélt arról a szerepről, amelyet a polgári radikális irányzathoz sorolható szabadkőműves ágazat egykor vitt, és *ma is* visz. Szigeti Csaba, a magyarországi Nagy Oriens egyik főmestere például 2004-ben adott interjút a *Magyar Narancs*nak. Ebben elmondta: van az adott félévre kijelölt tárgysor, amelyet először a páholyokon belül megvitatnak, „majd a pró és kontra érvek alapján meghozott konszenzust magánvélemény formájában eljuttatják a civil szférába. Ez nyilvános társadalmi vitát gerjeszt, a közvélekedés pedig erősen hat a politikai döntések szférájára, [kiemelés tőlem – a Szerző], akár végül a törvényhozásra” is.²⁵ Ugyanakkor Szigeti főmester hozzátette: ez Magyarországon – szemben Franciaországgal – nem igazán működik a „civil szféra gyengesége miatt”. Az interjúalany nemcsak a jelenről, hanem a múltból is beszélt: „A 20. század fordulóján 8-9 ezer, a társadalmi hierarchián belül jelentős pozíciókat elfoglaló kőműves volt: tehát a vidéki és a fővárosi gazdasági, szellemi, kulturális elit ide tartozott. Nyilvánvalóan végeztek gazdasági lobbizást is. Egy-egy család, például a pécsi Zsolnay-család párizsi világhiállításig ívelő gazdasági karrierjén is jól lehet látni, miként kapta szárnyra őket a hazai és a nyugat-európai kőművesség. A kőművesség, civil szféra, kormányzat kapcsolata a mai Franciaországban is hasonlóképp működik” – mondta.

a kapcsolati tőke és a hálózat fontossága

HÁLÓZATI HATALOM

Vajon tényleg „meseszerű” volna azt gondolni, hogy a Horváth Iván és a Szigeti Csaba által elmondott „véleménylavina” kialakítási technika 120 évvel ezelőtt ne működött volna, az akkori körülmények között, a korabeli célokért? Ráadásul a két fenti nyilatkozó állításait erősíti meg, hogy ami az egyik, Horváth Ivánról szóló cikkben még „romantikus állításként” van minősítve (tudniillik, hogy a szabadkőművesek hozták létre az Amerikai Egyesült Államokat), az Niall Ferguson *Tér és torony* című könyve után már nem annyira romantikus, mint inkább megalapozott állítás. Ferguson említett könyvének *A forradalom hálózatai* című fejezetében az amerikai függetlenségi háborút tárgyalva először bemutatja, hogy számszerűen a 241 Alapító Atya közül csak 68-an tartoztak a szabadkőművesek közé, a Függetlenségi Nyilatkozat 56 aláírója közül pedig csak nyolc beavatott testvér volt, és „éveken át tartotta magát a nézet, miszerint kétséges, hogy bármelyik szabadkőműves páholy jelentős szerepet játszott volna az amerikai függetlenségi háborúban”, azonban mivel „minden egyes Alapító Atya egyenlően fontos szerepet töltött be”, a befolyásuk, hálózati csomópontjellegük döntő volt. Sőt, Ferguson tovább fokozza: „A szabadkőművesség jelentőségére sem jut kellő hangsúly a forradalmi ideológiák terén. Bizonyítékok alapján megállapítható, hogy legalább olyan fontos volt, mint a világi politikai teóriák vagy a vallási doktrínák a forradalmárok mozgósításában.”²⁶ Ferguson könyve, amely néhol nehezen követhető, néhol meghökkenően felületes, azért számít mégis úttörőnek, mert egy eladdig tudományosan kevésbé hangsúlyozott tényről mond ki – azt tudniillik, hogy a történelemnek van egy könnyen vizsgálható „hivatalos” oldala, de van egy nehezebben felfejthető, „rejtett” is.

24 SZALAI Bálint: *Hanyatlak a háttérhatalom fertelmes szektája*. Index.hu, 2017. ápr. 20. <https://index.hu/gazdasag/2017/04/20/szabadkomuves_eloadas_magyarorszag_hatterhatalom_osszeeskuves/>

25 <https://magyarnarancs.hu/belpol/egyetlen_titok_van_szigeti_csaba_a_magyarorszagi_nagy_oriens_szabadkomuves_tarsasag_egyik_fomestere-63855>

26 Niall FERGUSON: *A Tér és a Torony. Hálózatok, hierarchiák és harc a globális hatalomért*. ford. GEBULA Judit – VANCsÓ Éva, Scolar, Bp. 2019. 153.

» abból sem csinálnak titkot, hogy lobbiznak

Persze a szabadkőművesség társadalmi hatásait angolszász környezetben már Ferguson előtt sem volt ördögtől való említeni – legalábbis erre utal Normann Stone odavetett félmondata: „A kereskedőknek voltak szabadkőműves kapcsolatai Londonban, és egy titkos társaság jött létre, amely a szabadkőművesek mintáját követte. A konstantinápolyi Fener negyed gazdag görögjei között voltak a szimpatizánsaik.”²⁷ Ha ehhez hozzávesszük, hogy a görög szabadságharcot a kezdetektől élénk brit támogatás kísérte, akkor máris a nyakunkba

kaphatunk egy elnéző mosolygást. A szabadkőművesség említése már azért sem esik tilalom alá az angolszász területen, mert ezekben alapvetően civil, vagy még inkább: privát alapokon álló társadalmakban a *részben* nyilvános vagy informális társaságoknak komoly hagyománya és komolyabb tagsága van. Abból sem csinálnak titkot, hogy lobbiznak [a lobby szó folyosót jelent, átvitt értelemben folyosói beszélgetést – a Szerk.]: vagyis a társaság és a tagság érdekeit és értékeit képviselik, s igyekeznek érvényesíteni. Arra, hogy az amerikai társadalom hálózati elv alapján épül fel, már Tocqueville is felfigyelt. A hálózatok – köztük akár a szabadkőművességhez tartozók – szerepének vizsgálata más országokban tehát nem tekinthető sem újszerű, sem felelősségáthárító magyarázatnak.

Kétségtelen, hogy itt a tudományos megismerés határait feszegetjük. És nem is csak arról van szó, hogy titkos dolgokat természetükből fakadón nehéz vizsgálni, hiszen titkosak; hanem arról is, hogy a valóság nehezen megfogható szeletét képezi a hálózatok vizsgálata. Ebben elmélyedve egy idő után megfoghatatlanná válik a történeti valóság és a történelem mint tudomány töredezik szét. Arról az ismeretelméleti problémáról van tehát szó, amikor a vizsgálat tárgya befolyásolja magát a vizsgálatot, és nem lehet eldönteni, hogy a vizsgálatot végző percepciók készsége változik-e meg, vagy maga a vizsgálata tárgya kezd el másként viselkedni. A történettudomány maga is ilyen faktor, vagyis annak hatására, hogy mit írunk le a megtörtént múltból, némileg hozzájárulunk a történelem további menetének befolyásolásához. „Szabadkőművesre lefordítva”: ahogyan és amennyit beszélünk a történelmünkről, meg is tudja változtatni azt.

Visszatérve az ismeretelméleti problémához: hol végződik a mintegy magától (vagy egy kiemelt tényező vagy számos apró tényező hatására) történő valóság, és hol kezdődik a szándékosan befolyásolt realitás? Spontaneitás és szimuláció között hol húzódik a határ? Hol végződik a történettudomány, s hol kezdődik a „történelmi ufológia”? Mi a különbség a hálózatok vizsgálata és a nyilvánvalóan paranoid feltételezések között? Végső soron hogyan különböztethetjük meg az összeesküvés-gyakorlatokat az összeesküvés-elméletektől? Mind a pozitívista, mind pedig a marxista történeti iskola hívei ódzkodnak a mögöttes tényezők vizsgálatától – ez előbbieket azért, mert mindent megismerhetőnek, megmérhetőnek, sorba rendezhetőnek és konkretizálhatóknak gondolnak; utóbbiak pedig azért, mert a történelem személytelen erőinek világbíró forogtagába nem fér bele a független emberi személyiségek hálózatának történelemalakító képessége. Ám miért hagyná meg a történész a bűnüldözésnek, a kriminológiának a kapcsolati hálók feltárásának művészetét, s miért kellene egyből a pszehisztória tárgykörébe utalni az összeesküvéseket?

FILANTRÓPIA ÉS RADIKALIZMUS

De miért írtam azt a tanulmány elején, hogy „részgazság”? Mielőtt erre rátérnék, egy módszertani megjegyzést kell tennem. Ferguson a könyvében ugyanis többször is igyekszik elhatárolni magát az összeesküvés-elméletek híveitől, miközben a lényegre tekintve önmaga is összeesküvéseket ír le. A magam részéről éppen ezért ebben a tanulmányban nem ritkán hallott, sose idézett művekre támaszkodom, hanem szándékosan könnyen hozzáférhető, nyilvánosan elérhető forrásokat vonok be. Ezek jelzik, hogy a szabadkőművesség nem lehet tabu, sőt a szabadkőművesség politikai szerepvállalása sem lehet az. Az utóbbi alatt

²⁷ Normann Stone: *Turkey. A Short History*. Thames & Hudson, London, 2017. 97.

azt a törekvést értem, amelynek keretében a páholyok a saját ideológiájuk mentén igyekeztek átszabni egy-egy társadalmat, fedett közéleti tevékenység révén, amelynek részét képezte ellenfeleik hiteltelenítése, valamint a „haladás” szembeállításával a tradícióval. Az előbbi a fénnel vagy felvilágosodással és a Tudással, az utóbbit pedig a sötétiséggel, az elmaradott babonassággal, előítéletességgel azonosították. Így tehát a „szabadkőműves destrukció” a mítoszok világából kibukkanva megfoghatóvá válik. Sőt, az a kínos gondolat is felmerül, hogy mindezt nagyon másnak, mint egyfajta összeesküvésnek, nem lehet nevezni. Hogy voltak olyan helyzetek, amikor egy-egy nemzet életében a szabadkőművesség építő szerepet töltött be? Ez is kétségtelen. De ez nem jelenti azt, hogy a destrukció ne létezett volna.

L. Nagy Zsuzsa említett könyvében a következőt írja a kérdéssel: „A páholytagok egy része ugyanis nem helyeselte a radikális politikai irányzattal való kapcsolatot, azt kívánta, hogy ne lépjenek túl a karitatív tevékenység határait, vagy ha igen, úgy a szabadkőművesség elsősorban »nemzeti intranzigens magyar« legyen. Amikor felléptek a mozgalom ellen az államhatalom szervei is, amelyek eddig nem akadályozták a páholyok vagy az irányításuk alatt álló intézmények közéleti tevékenységét, a konzervatív felfogásuk elfordultak a haladó páholyoktól”.²⁸ Ezt árnyalja Jászi Oszkár későbbi panaszkozása kőműves testvéreire: „a kőművesség nagy többsége legfeljebb rokonszenvezett a modern demokrácia törekvéseivel, de azért igazi áldozatot hozni sohasem mert. Egy nagyon kiváló, de nagyon kicsiny, művelt, bátor és áldozatkész kisebbség az átlag szabadkőműves vezér típusa mindig az a középszerűen szavaló és jó étvágygial »vakoló« [vacsorázó] lelkes közéleti férfi maradt, aki ugyan merészen ágált a »sötéttség hatalmasságai« ellen a páholyműhelyeknek a nyilvánosságtól elzárt félhomályában, de aki – ha a helyzet komolyra vált – alázattal félreállt a mindenkori főispánok és államtitkárok egyetlen kézlegyintésére.”²⁹ Ők valószínűleg nem tekintették többnek a szabadkőművelődést, mint egyfajta zárt körű klubnak. Olyan helynek, amely beteljesítette a modern ember görcsös vágyát, hogy jónak lássa magát; amelyben kielégítést nyerhetett a modernitásban kiszorult látszó misztika és spiritualitás iránti igény; és amelyben jó társaságban, baráti keretek között vacsorázva beszélhette meg saját- vagy szűkebb pátriája ügyeit. A páholy „elzárt félhomálya” tehát olyan helyet és alkalmat jelentett, ahol az említett „középszerűen szavaló lelkes férfi” bennfentesnek érezhette magát, és ahol komoly kockázat nélkül lelkesedhetett. Herczeg Ferenc egyenesen jóindulatú komikummal ábrázolja a bánási Versec kisvárosának sváb–magyar szabadkőműves páholyát. A leírás szerint, hogy a kíváncsiskodó, féltékenykedő feleségek gyanakvását eloszlassák, a kőműves testvérek „nővér-estélyt” rendeztek a feleségek számára: „A testvérek bizonyos szertartásokkal vezették be az estét, közben a jól ismert verseci bugrisok olyan ünnepélyesen és fontoskodva viselkedtek, hogy édesanyámon ellenállhatatlan nevetési inger vett erőt. [...] Jókedve járványszerűen átragadt az összes többi nővére is. [...] A páholymester nem tehetett egyebet, minthogy berekesztette a nővér-estélyt. Minden testvér karonfogta a maga nővérét és hazavitte.”³⁰ Ezt olvasva ötlük föl az emberben: a humor iránt oly fogékony pesti közegben hogyhogy nem került sor a szabadkőművesek kifigurázására?

Olyan testvérek viszont akadtak, akik arra igyekeztek felhívni a figyelmet, hogy a radikálisok eszméi iránti lelkesedés nem volt jellemző az egész magyarországi kőművességre. Vázsonyi Vilmos utólag így lamentált: „A jellemző a dologban, hogy ez a három intézmény [Választójogi Liga, Reform klub, *Világ* napilap] nem a szabadkőműves szervezeté, hanem csak egyes testvérek alkotása, és mégis oly módon szerepelnek és értelmezik odakint, mintha a szabadkőművesség egyeteme lenne ezért felelős. Mindhárom intézmény a szabadkőművesség nagy baja, mert más szervezet vezet kint, mint bent. A szabadkőművességet így viszik be politikai dulakodásokba és akarják pártterdekeknek

**másnak, mint
összeesküvésnek,
nem lehet nevezni**

28 L. NAGY: *Im.* 30.

29 *Uo.* 31–32.

30 HERCZEG Ferenc: *Herczeg Ferenc emlékezései.* Singer & Wolfner, Bp. 1940. 60–61.

alárendelni. Ezekért érte a szabadkőművességet az utóbbi időben sok jogos támadás. Egy maroknyi csoport azt vette ki magának, hogy ő az egész szabadkőművesség reprodukciója.”³¹ Itt mintha Vázsonyi azt mondaná, hogy Jásziék kisajátították az egész magyarországi kőművességet. Csakhogy a határok nagyon elmosódnak, mert vajon hol van a határ a „klerikalizmus” elleni harc és az egyház elleni harc között? Vajon hol van a választóvonal a határokon átívelő humanizmus és a hazátlanság, vagyis a kozmopolita internacionalizmus között? Vázsonyi erre nézve is mentegetőzött: „Támadtak minket, hogy a nemzetiségi kérdést felvetettük a szövetségben. Harcoltunk a klerikalizmus ellen, a maroknyi csoport a vallás ellen lázít. Két kiirthatatlan gondolata van az emberiségnek: a haza és a vallás. Az ez[ek] ellen küzdők azt érik el, hogy a reakcióknak kitűnő és hatásos fegyverük van ellenünk.”³²

Jászi és Vázsonyi szavai és mentegetőzései némileg ellentmondásosak, túl azon az ellentmondáson, amely egyébként a két férfi között politikai és talán személyes értelemben is feszült. Mert ugyan például a Galilei Kör támogatása 90 százalékban a budapesti radikális páholyoktól származott, de azért a maradék egytized az ország többi páholyából folyt be, ugyanis „még a messi petrozsényi Zsilvölgy páholy is küldött évente 20-120 koronát, s a beregszászi Vértes Manó páholy tagjai is úgy gondolták 1915–1916-ban, hogy ha csak 10 koronával is, de támogatják a Galilei Kör küzdelmét.”³³ Történt mindez az I. első világháború éveiben, amikor nem volt lehetetlen a Központi Hatalmak győzelme, és ekkor még egy vidéki páholy is szükségét érezte egy „antimilitarista”, „pacifista” – valójában defetista – társaság „küzdelmét” támogatni... Ami pedig 1918-at illeti: az ószirózsás rezsimet a szabadkőművesek lelkesen támogatták, mert „mindazoknak az eszméknek a megvalósítására törekszik, melyeket mi éveken át hirdettünk, melyekért harcoltunk” – állt a nagypáholy 1918. novemberi körlevelében.³⁴

Az mondhatjuk tehát, hogy a magyarországi páholyok testvéreinek többsége *mérsékeltlen volt radikális*, míg volt egy élcsapat, amely nemcsak elkötelezetten, de

hangosan is radikális volt. „A páholyok között akadtak hazafias és univerzaliztikus páholyok is: a fontolva haladók és a radikálisok egyaránt megalkották (vagy a saját képükre formálták) lodzsáikat. Nem lehet persze kétségünk afelől, hogy a páholyok a társadalmi radikalizmus, s nem a konzervatív gondolat hordozói voltak inkább, sokkal differenciáltabbnak mutatkoztak ugyanakkor, mint amennyire később – híveik és ellenfeleik egyaránt – feltételezték róluk” – írja Novák Attila Vázsonyi Vilmosról szóló művében.³⁵ A differenciáltság valóban megmutatkozott, és valóban voltak olyanok, akik azt kívánták, hogy a szabadkőművesség „nemzeti intranzigensen magyar” vagy legalábbis hazafias és konzervatív legyen. A Kecskeméti Református Egyházközség 1920-ban vizsgálatot folytatott le a szabadkőművesség tekintetében. Az egyházközség egyik vezető állású tagja például 1911 májusában lépett be a Demokrata páholyba, mert „mint fiatal tanár hazakerülve jeles baráti körbe óhajtott kerülni, ahol a nézeteiket kicserélhetik és az összeköttetéseket fenntarthatja”. Elmondása szerint csak néhány „munkán” vett részt, mert nem tetszett neki, hogy „progresszív kijelentéseket hallottam, holott egész életemben konzervatív voltam.”³⁶ A kecskeméti református főgondnok felidézte: „emlékszem, hogy még a Kada Elek [polgármester] által történt felkérés előtt Kecskeméten sok kecskeméti egyént szólítottak fel a szabadkőművesek közé való belépésre, sok zsidót különösen, de nem léptem be akkor. Úgy tudom, Kada akadályozta meg, hogy az olyan elemeket beveggyék és Kada akkor határozta el, hogy hazafias elemeket bír a belépésre.”³⁷ A kecske-

az ószirózsás rezsimet lelkesen támogatták a szabadkőművesek

31 Idézi: RAFFAY Ernő: *Politizáló szabadkőművesség. Jászi Oszkár és a Martinovics páholy államellenes tevékenysége 1906–1912*. Kárpátia Stúdió, Bp. 2012. 295.

32 Uo. 296.

33 CSUNDERLIK: *I.m.* 69.

34 Idézi: L. NAGY: *I.m.* 32.

35 NOVÁK Attila: Két világ, két nézet. Vázsonyi Vilmos és a polgári radikálisok (1910–1912) *Történelmi Szemle*, 2008/3. 337.

36 Az egyházközség vizsgálóbizottságának iratait idézi: RIGÓ: *I.m.* 21.

37 Uo. 20.

Vakolat – Szabadkőműves drapéria, Boston, 1889
(Library of Congress)

kel szemben.⁴² Vagyis az utódállamok szabadkőművességének nacionalizmusa a németellenességben gyökerezik, míg a magyar kőművesség antinacionalizmusa (amely persze Habsburg-ellenes, tehát németellenes nacionalizmusként volt maszkírozható) pedig ott kereshető, hogy a magyar elit szorosan a német szövetség mellett tette le a voksát. Ennél messzebbre nincs okunk menni, bár a Monarchia elleni őrjöngés a Galilei-íjak körében odáig fajult, hogy például Korach Mór tartalékos kiképzése végén megtagadta a tiszti vizsga letételét, úgymond „antimilitarista attitűdje” miatt, majd Olaszországban tartózkodva, az utóbbi állam háborúba való belépése után, jelentkezett az olasz hadseregbe...⁴³ Mindenféle direkt összefüggés, netalán a hazaárulás feltételezése helyett egyszerűen annyit érdemes megállapítani: a francia szabadkőművesség kulturális kisugárzása Magyarországon is telepített egy szoftvert a „testvérek” és társutasaik körében, amely szoftver ezután önműködően hangolta őket a nemzeti érdekekkel szembeni politikai cselekvésre.

42 Joó András: *Rész és egész, a Trianon felé mutató első jelek: gondolatok Ausztria-Magyarország hatalmi súlyvesztésének és fennmaradásának kérdéseiről* = „Valami fáj, ami nincs”. A trianoni békekötés előzményei és következményei. Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, Bp. 2020. 20., 32.

43 Csunderlik Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története 1908–1919*. Napvilág, Bp. 2017. 244.

VAKOLAT

Nincs szó arról, hogy a Monarchia felbomlását kizárólag világnézeti döntésként értelmezné bárki, aki a szabadkőművesek szerepét vizsgálja.⁴⁴ A csábítás persze erős, ha összerakjuk az alábbi elemeket: a Monarchiával szemben álló szabadkőművesség; a keresztény egyházakkal és a dualizmus *establishment*-jével való szembenállásuk; az 1917-es szabadkőműves világrétekezlet, amelyen a wilsoni nyilatkozatot megelőzően került terítékre „az Osztrák–Magyar Monarchia elnyomott nemzetiségeinek egyesítése olyan államokba, amelyek formájáról majd népszavazások döntenek”.⁴⁵ Mivel azonban én magam is csak az egyik tényezőnek gondolom a szabadkőművességet, illetve annak egy meghatározott ágát, inkább próbáljuk meg elhelyezni ezt a tényezőt a többi között!

Gulyás László öt fő okot jelöl meg, amely az Osztrák–Magyar Monarchia bukásához vezetett. Az első a birodalom megoldatlan strukturális problémái; a második az antant hadicéljainak változása; a harmadik a nemzetiségi emigrációk tevékenysége; a negyedik a nemzetiségi mozgalmak radikalizálódása; az ötödik pedig a Monarchia politikai elitjének rossz válaszai. Hozzáteszi, hogy ebből az ötből kettő esetében „megfogható és leírható a szabadkőműves komponens”.⁴⁶ Ez a kettő pedig az antant hadicéljainak változása és a nemzetiségi emigrációk tevékenysége. A bukás okaihoz szeretnék hozzátenni egy hatodikat, amelynél szintén „megfogható a szabadkőműves komponens” – ha ugyanis feltételezzük, hogy a korszakban is hasonlóan működött a szabadkőművesség, mint ma, vagyis a „központilag kiadott témákat” beszélték meg, majd terjesztették, akkor talán nem „meseszerű” azt állítani, hogy a közbeszéd és a közgondolkodás formálásában, talán irányításában a páholyok fontos szerepet játszottak. Ami ebben az esetben a fennálló rendszerrel és a tradícióval szembeni véleményklíma kialakítását jelentette azoknál a rétegeknél, akik politikai álláspontjukat artikulálni tudták. Márpedig társadalmi átalakulásról volt tehát szó bőven, a nemzeti létezés alapjait érintő kérdésekről kevésbé. Ez végül döntően járult hozzá az 1918. végi összeomláshoz. Nem a Monarchia katonai összeomlásához a fronton; hanem a nemzeti védekezésre való akarat és képesség összeomlásához. Tormay Cécile nem véletlenül nevezi az őszirózsás táborot egyszerűen csak a „destrukciónak”.

A háború végén azonban a politikai és a társadalmi berendezkedés lerombolásának igényével fellépő újak az „úri” Magyarország és a polgári társadalom helyére nem tudtak mit állítani. A történelmi Magyarország pusztulása 1918–19-ben ugyanis nem is annyira politikai-társadalmi értelemben következett be, hanem elsősorban a határok vonatkozásában. A vereséget megelőző másfél-két évtizedben a páholyok tagságából a radikalizálódó testvérek nem voltak képesek felismerni, hogy saját létezésükre és akár politikai önmegvalósításukra nem a „reakció” és a „klerikalizmus” jelenti a legnagyobb veszélyt, hanem a nemzetiségi törekvések és a külső hatalmak országcsontkító törekvései. És az is hidegen hagyta őket, hogy a népesség túlnyomó többségét kitevő, a Kárpát-medencében és környezetében élő magyar, román és szerb parasztokat nem érdekli a „haladás”, hanem egyes-egyedül a föld birtoklása. Mint kiderült: akár a másik rovására, mindenféle „testvériség” és „egyenlőség” nélkül. Arra nem gondoltak, hogy Voltaire Marxnak fog utat törni. Azt mondhatjuk tehát, hogy a szabadkőműves testvérek a „munkáikon” direkt vagy indirekt módon mellébeszéltek. A magyar nemzet, sőt a Kárpát-medence legfontosabb problémái nem azok voltak, amelyeket a páholyok a magukénak éreztek. Annyi szolgálhat mentségükre, hogy a politikai elit nagy részétől ebben a tekintetben nem feltétlenül különböztek. ■

a közgondolkodás formálásában a páholyok fontos szerepet játszottak

44 Vö. ABLONCZY: *Trianon-legendák*. I.m. 120.

45 *Uo.* 50., 110., 50., 115.

46 GULYÁS László: Az Osztrák–Magyar Monarchia bukása. Volt-e jelentősége a szabadkőművesek tevékenységének? *Rubicon*, 2020/10. 75.